

УДК 378.124:371.15

Ю.М. ДУБРЕВСЬКИЙ

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ВИКЛАДАЧА ВНЗ – ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІУМУ

У статті зроблено спробу визначити й проаналізувати пріоритетні особливості професіоналізму сучасного викладача вищої школи. Наголошено на необхідності розробки нової концепції підготовки викладачів вищої школи, яка враховувала б особливості часу й соціуму, інтеграційних процесів, набуваючи статусу глобальної проблеми.

Ключові слова: викладач, вищий навчальний заклад, професіоналізм, соціум.

На наших очах відбувається становлення нової, перехідної історичної епохи, яка потребує інших засобів мислення, поведінки, створення нових соціальних інститутів. Усе чіткіше уявляється філософія майбутньої людської життєдіяльності, яка полягає в розумінні того, що жоден окремо взятий індивід або нація без узагальної кооперації не можуть створити умови для повноцінного життя на принципах безпеки та справедливості. Усюди люди відчувають необхідність альтернатив.

У сучасному суспільстві інтерес до проблеми особистості настільки великий, що вона стала предметом дослідження більшості суспільних наук. Адже шляхи її формування визначають подальший розвиток суспільства. Серед філософів, психологів, педагогів на рівні державної політики все частіше ведуться розмови про людиноцентризм як гуманістично орієнтований підхід до формування нової людини – активної, енергійної, розум і душа якої знаходяться у злагоді. Людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій у сучасну епоху, відхід від її раціоналістичних, прагматичних імперативів. Адже не секрет, що в багатьох випадках ми спостерігаємо дегуманізацію суспільних відносин, що знаходить реальний відгук молоді, учнів і студентів. Старі форми втратили своє значення і вплив, тому сьогодні мало вже лише закликів до гуманізму [3, с. 7].

В.Г. Кремень визначає людиноцентризм філософії як умову розвитку національної духовності, що знаходить своє логічне продовження в освіті. Головна визначеність освітньої діяльності, на думку В.Г. Кременя, – наповнити навчальний процес гуманістичним змістом, що означає, попри все, перетворення учня з “об’єкта” в “суб’єкт” освітньої діяльності. Саме така спрямованість освіти дає змогу подолати існуючий перехідний стан у світогляді й духовності. Разом із тим, вона має створити у свідомості людини як уявлення про майбутнє, так і впевненість у теперішньому як такому, що з часом перейде в інший якісний стан [4].

Дійсно, в умовах глобалізації світового суспільства окреслена проблема може бути успішно розв’язана лише за умов, коли освіта торкається глибинних внутрішніх процесів розвитку людини, її менталітету, інтелекту й мислення. Тому провідну роль має відігравати *професіоналізм педагогічних кадрів*. Зокрема, йдеться про *особистість викладача ВНЗ* – головного організатора навчально-виховного процесу.

У зв’язку з цим вищі навчальні заклади чекають на викладача, який уже сьогодні має адекватне уявлення про сучасний світ, уміє критично мислити, прогнозувати, експериментувати, бути відкритим до швидкоплинних змін і нових можливостей. Життя викладача вищого навчального закладу, режим його роботи, стан здоров’я, стиль життя, інформаційна й матеріальна забезпеченість, розбіжність між

матеріальними й духовними вимірами в суспільстві, характер його неперервного переосмислення, розмірковування, які, за відсутності високої професійної культури, багатьма чиновниками освіти не сприймаються і не визнаються в суспільстві необхідною пріоритетною й напруженою творчою працею викладача, – усі ці проблеми є ще мало дослідженими науковцями професійної педагогіки [9, с. 377].

Утім, саме від цих факторів в основному залежить рівень професійної майстерності й кваліфікації викладача, а отже, – *професіоналізм* тих, кого він навчає й виховує.

Розв'язання цієї проблеми є предметом деяких психолого-педагогічних досліджень (Б. Ананьєв, О. Бодальов, Н. Гузій, А. Деркач, В. Зазикін, І. Зязюн, О. Ігнатюк, В. Максимова, Н. Нічкало, А. Реан, О. Самсонова, Т. Сущенко та ін.). Про необхідність розв'язання цієї проблеми йдеться в Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2012 р.), галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.).

Мета статті – визначити й проаналізувати пріоритетні особливості професіоналізму сучасного викладача вищої школи.

Аналіз наукових досліджень останніх років свідчить, що тенденції суспільного розвитку, закони життєдіяльності й виживання всесвіту вимагають нового осмислення самої суті й призначення професійної діяльності викладачів вищої школи, їхньої майстерності.

Розробка нової концепції підготовки викладачів вищої школи, яка враховувала б особливості часу й соціуму, інтеграційних процесів, набуває статусу глобальної проблеми.

Дійсний показник цивілізації – це не рівень багатства й освіти, не велич міст, і не великі врожаї, а обличчя *людини*, вихованої державою (Р. Емерсон). Загальновідомим є той факт, що рівень соціально-економічного розвитку будь-якої держави визначають наука, техніка й культура. Тому саме поняття “розвиток” означає спосіб раціонального використання наукових, технічних і культурних досягнень на благо людини й суспільства. Науковцями доведено також, що науково-технічний і духовний потенціал визначає перспективу й місце держави у світовому співтоваристві [5, с. 189–190]. Така концепція розвитку має лежати і в основі оцінки сутності професіоналізму сучасного педагога, якщо держава прагне бути розвиненою, успішною, конкурентоспроможною. Від такого підходу потрібно відштовхуватись, дбаючи про справедливу оцінку праці сучасного викладача, рівень його професіоналізму, де б він не працював.

Так, українська дослідниця Н. Гузій визначає професіоналізм педагога як інтегральну характеристику педагога, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності й наявність у нього професійно важливих якостей, які забезпечують ефективно вирішення професійних педагогічних завдань щодо навчання й виховання. Згідно з її концепцією, професіоналізм педагога має відповідати таким критеріям:

- об'єктивні критерії: ефективність педагогічної діяльності (основних її видів – навчальної, розвивальної, виховної, а також допоміжних – діагностичної, корекційної, консультативної, організаційно-управлінської, самоосвітньої);
- суб'єктивні критерії: стійка педагогічна спрямованість (бажання залишатися на професійній ниві), розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога, задоволеність працею;

- процесуальні критерії: використання педагогом гуманістично спрямованих способів, технологій у своїй праці;
- результативні критерії: досягнення в педагогічній праці результатів, необхідних суспільству [1].

І. Зязюн тісно пов'язує професіоналізм педагога з педагогічною майстерністю. На його думку, педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. До таких важливих властивостей, як стверджує І. Зязюн, належать гуманістична спрямованість діяльності педагога, його професійна компетентність, педагогічні здібності й педагогічна техніка [7, с. 30].

Дещо в іншому руслі ключове поняття нашої статті досліджують російські колеги. Спеціаліст у галузі психології розвитку й акмеології А. Деркач визначає професіоналізм особистості як якісну характеристику суб'єктів праці, яка відображає високий рівень розвитку професійно важливих та особистісно-ділових якостей, високий рівень креативності, адекватний рівню домагань, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток спеціаліста [2, с. 62–63].

А. Маркова у своїх дослідженнях трактує “професіоналізм” як найвищий рівень розвитку людини, а “професіонал – це більше ніж новатор, дослідник, майстер, професіонал – це ніби усе разом... Професіонал – це вчитель, що вміє знаходити і впроваджувати нове, досліджувати його результативність, створити нормальну психологічну обстановку на уроці тощо [6, с. 115].

Є. Рогов виявив, що формування професіоналізму педагога в особистісному плані здійснюється відповідно до трьох напрямів:

- зміною всієї системи діяльності, її функцій та ієрархічної побудови, оскільки під час вироблення відповідних трудових навичок відбувається рух особистості сходами професійної майстерності, розвивається специфічна система виконання діяльності – індивідуальний стиль діяльності;
- зміною особистості суб'єкта, що виявляється як у зовнішніх проявах (моториці, мовленні, емоційності, формах спілкування), так і у формуванні елементів професійної самосвідомості та професійного світогляду;
- зміною відповідних компонентів установки суб'єкта стосовно об'єкта діяльності, що виявляється в когнітивній сфері – у рівні інформованості про нього, рівні усвідомлення його значущості; в емоційній сфері – інтересі до об'єкта, схильності до взаємодії з ним і задоволеності від цього, незважаючи на труднощі; у практичній сфері – в усвідомленні своїх реальних можливостей впливу на об'єкт [8].

Наукові доробки Н. Гузій, Н. Кічук, Н. Кузьміної, С. Кульневича підтверджують, що професіоналізм педагогічної діяльності пов'язаний з продуктивним рівнем її виконання, що супроводжується народженням власного педагогічного стилю, розкриттям індивідуальності вчителя, творчим самовираженням.

Ми спробували виділити далеко не всі, а тільки декілька найвагоміших факторів, які впливають на загальний стан якості й розвиток професіоналізму викладацької праці в контексті сучасного планетарного соціуму, загальнолюдської культури й досягнень психолого-педагогічних наук.

Утім, досі нелегко відмовитись від системи, що вимагала десятиліттями від педагога одного – бути джерелом інформації і тлумачем явищ навколишнього світу, який веде до вершин знань.

Але такий підхід – явище минуле, й система освіти майбутнього має трансформуватись на інших концептуальних засадах – на основі нової креативної педагогі-

ки, яка пріоритетними особливостями професіоналізму сучасного викладача вищої школи вважає такі:

- особистісно орієнтоване, духовно-гуманітарне теоретичне підґрунтя процесів навчання, викладання й виховання, які спрямовані на рефлексивно-експліцитну взаємодію між студентами й викладачами;

- етичне одухотворення навчального матеріалу з метою стимулювання перетворювального стилю співтворчості студентів і викладачів (тільки за умови поєднання з цілеспрямованою виховною діяльністю, яка ґрунтується на розвивальних психологічних механізмах моральної свідомості й рефлексивно-довільного породження вищих духовних цінностей);

- моделювання і проектування якісних змін особистості під час взаємодії, оцінювання не прямого знання фактологічного матеріалу, а результату на рівні поведінки, реального розвитку здібностей; оцінювання не кількості вивченого матеріалу, а способу мислення, мотивів ставлення до життя, мається на увазі суб'єктивний процес переведення зовнішньої інформації у внутрішню;

- орієнтація інноваційних технологій навчання й розвитку на формування відповідальності за долю інших людей, на оволодіння навичками самоздійснення й пробудження бажання самозмінюватись і самовдосконалюватись як соціально значущу потребу.

На нашу думку, вершиною педагогічної думки сучасності є розмірковування знаної української дослідниці Т. Сущенко щодо особистості викладача – майстра педагогічної діяльності. На думку вченої, у професійній діяльності викладач має керуватися низкою ідей, серед яких [9, с. 382]:

- мати вроджену здібність і потребу до самонавчання упродовж життя, максимально використовуючи для цього всі свої резерви, почуття і творчий потенціал заради створення суспільного блага й гідного власного майбутнього;

- наявність вільного часу на продуктивні роздуми, щоб ефективно аналізувати, порівнювати, зіставляти, моделювати педагогічний процес у вищій школі, доцільно й залюбки фантазуючи; ідеалізувати, створюючи модель кінцевого результату, “забігаючи вперед”, змінюючи погляд на професійне навчання і виховання, підвищуючи результати навчальної роботи своїх студентів завдяки регулярному оновленню своїх знань, відмові від застарілих моделей навчання і використанню сучасних його моделей і відповідних засобів;

- чітка професійна *позиція*, гідна *мета*, вміння виразно, але непомітно, делікатно й ненав'язливо її “презентувати”, а якщо потрібно, цілковито і вчасно переглянути все, що досі слугувало принципом і орієнтиром у ставленні та діях;

- необмежені можливості бути *успішним* у виконанні педагогічних дій, результатом яких є вплив на пробудження у студентів інтересу до висловлених викладачем думок, легке їх засвоєння, запам'ятовування й осмислення за рахунок ефективного і приємного навчання.

Найвагомішими факторами, які сприяють розвитку професіоналізму викладача вищої школи, є: вдосконалення мотиваційного середовища інноваційної діяльності; глибина аналізу й самоаналізу педагогічної дійсності; повнота виконуваних дій і операцій; оптимальне використання резервних особистісних сил і можливостей; позитивне емоційне переживання від професійного самовдосконалення; самостійна розробка нововведень; співвідношення індивідуальної й колективної форм організації навчально-творчої діяльності; органічне поєднання безперервної самостійної навчально-дослідної й науково-дослідної діяльності професійного спряму-

вання; використання системи варіативних, диференційованих завдань, які мають професійно орієнтований характер.

Висновки. Отже, на основі аналізу стану дослідження проблеми розвитку професіоналізму у філософській, історичній, психологічній, педагогічній літературі нами з'ясовано сукупність положень, що становлять теоретичне підґрунтя її вирішення. Таким чином, професіоналізм педагога ми визначаємо як соціально значущу якість педагога, в результаті якої створюється новий учень, новий студент, нова технологія співтворчості й співрозвитку.

Професіоналізм викладача ВНЗ визначається нами як визначальний чинник розвитку соціуму, сукупність певних самозмін, які будуть забезпечувати *якісно новий, більш ефективний* рівень розв'язання професійних завдань в особливих умовах.

Список використаної літератури

1. Гузій Н.В. Сутність і зміст педагогічної творчості та майстерності : методичні рекомендації / Гузій Н.В. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 24 с.
2. Деркач А.А. Психология развития профессионала : учеб. пособ. / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин, А.К. Маркова. – М., 2000. – 124 с.
3. Кремень В.Г. Філософія: Логос, Софія, Розум : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К. : Кн., 2007. – 432 с.
4. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: філософія нових підходів / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – № 1. – С. 7–18.
5. Малишенко В.С. Болонский процесс как реальность и проблема системы образования / В. Малишенко // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції “Сучасні технології підготовки фахівців в умовах подальшого розвитку вищої освіти в Україні”. – Х., ХНАДУ, 2005. – С. 189–190.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М., 1986. – 308 с.
7. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. – 2-ге вид. доп.. і перероб. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
8. Рогов Е.И. Психологические проблемы формирования индивидуальности личности профессионала / Е.И. Рогов // Системное исследование индивидуальности. – Пермь, 1991. – С. 84–86.
9. Сущенко Т.І. Професійна майстерність викладача в умовах нових тенденцій розвитку людства й освіти / Т.І. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол. : Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 39. – С. 377–382.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013.

Дубревский Ю.М. Профессионализм преподавателя вуза – определяющий фактор развития социума

В статье предпринята попытка определить и проанализировать приоритетные особенности профессионализма современного преподавателя высшей школы. Акцентировано на необходимости разработки новой концепции подготовки преподавателей высшей школы, которая учитывала бы особенности времени и социума, интеграционных процессов, приобретая статус глобальной проблемы.

Ключевые слова: преподаватель, высшее учебное заведение, профессионализм, социум.

Dubrevsky Y. Professionalism of university teachers – determining factor of social development

The author attempts to identify and assess priority features modern professional high school teacher. Accentuated the need to develop a new concept of training teachers in higher

education, which is sensitive to the particularities of time and society, integration processes, acquiring the status of a global problem.

It is marked that the basic vector of educational activity is filling with of educational process humanistic maintenance, because the just the same orientation of education will allow to overcome existing the transitional state in a world view and spirituality.

In the article the question is at personalities of teacher of institution of higher learning – main organizer of organizer of the educational process.

It is proved that the most important factors that contribute to the professional development of high school teacher is: improving the motivational environment of innovation, depth of analysis and introspection pedagogical reality, completeness workflow and operations; optimal use of reserve forces and personal capacities; positive emotional experience of professional self-improvement.

Key words: *teacher, higher educational establishment, professionalism, society.*